

Mediatory odpowiedzi immunologicznej i ich funkcje

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Grafika interaktywna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Mediatory odpowiedzi immunologicznej i ich funkcje

Osocze krwi transportuje liczne białka biorące udział w mechanizmach odpowiedzi immunologicznej – m.in. interleukiny (na zdjęciu).

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Narządy układu odpornościowego nie mają ze sobą bezpośrednich połączeń. Pomostem między nimi są stale krążące komórki odpornościowe, przede wszystkim leukocyty. Komunikują się one z poszczególnymi częściami układu, jak również między sobą poprzez rozpuszczalne nośniki informacji – mediatory odpowiedzi immunologicznej. Są to różnego rodzaju białka, które odgrywają ważną rolę w rozpoznawaniu i niszczeniu patogenów.

Twoje cele

- Przedstawisz strukturę przeciwciał i ich rolę w procesach odpornościowych.
- Wykażesz różnorodność czynników biorących udział w odpowiedzi immunologicznej.
- Opiszysz rolę mediatorów odpowiedzi immunologicznej w odporności organizmu.

Przeczytaj

Narządy układu immunologicznego to szpik kostny, węzły chłonne, grasica, migdałki, śledziona i rozmieszczone w całym organizmie grudki chłonne. Większość komórek tego układu powstaje w szpiku kostnym i dojrzewa w różnych narządach. System powiązań między elementami układu odpornościowego tworzą mediatory odpowiedzi immunologicznej: **przeciwciała (immunoglobuliny)**, **białka układu dopełniacza**, **białka ostrej fazy** oraz **cytokiny**.

Przeciwciała

Przeciwciała (immunoglobuliny) są białkami z grupy glikoprotein produkowanych przez komórki plazmatyczne, czyli aktywowane limfocyty B. Występują w organizmie jako receptory powierzchniowe limfocytów B oraz jako przeciwciała wolne, znajdujące się w płynach ustrojowych. Przeciwciała mają zdolność do swoistego rozpoznawania **antygenów** i łączenia się z nimi.

Budowa przeciwciała

Przeciwciało składa się z czterech łańcuchów polipeptydowych: dwóch ciężkich (H, ang. *heavy*) (3) i dwóch lekkich (L, ang. *light*) (4), tworzących razem cząsteczkę w kształcie litery Y. W obrębie łańcuchów lekkich i ciężkich znajdują części zmienne – fragment Fab (1), o bardzo niestałej sekwencji aminokwasowej, oraz część stała – fragment Fc (2). Fragment zmienny to miejsce wiążące antygen (5); jego struktura przestrzenna jest doskonale dopasowana do swoistej struktury konkretnego antygeny.

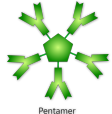

Źródło: Artur Jan Fijałkowski, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5.

Olbrzymia zmienność sekwencji aminokwasowych fragmentu Fab jest podstawą różnorodności przeciwciał oraz ich specyficzności – jeden rodzaj przeciwciała wiąże się tylko z jednym rodzajem antygeny. Część stała fragmentu Fc jest charakterystyczna dla określonej klasy przeciwciał i odpowiada za łączenie się z receptorami występującymi na powierzchni niektórych komórek, m.in. makrofagów i neutrofilów, które dzięki temu mogą wiązać rozpoznany przez przeciwciało antygen.

U człowieka wyróżnia się pięć klas immunoglobulin, wśród których dominują przeciwciała klasy IgG krążące w płynach ustrojowych. Kontrolują one wszystkie tkanki organizmu w poszukiwaniu obcych komórek. Przeciwciała mogą występować w formie pojedynczej lub podwójnej cząsteczki albo tworzyć kompleksy pięciu elementów połączonych w makrocząsteczkę.

Klasy poszczególnych przeciwciał (immunoglobulin – Ig), ich funkcja i forma

---

Klasa immunoglobulin	Zawartość w surowicy [% wszystkich Ig]	Miejsce działania	Funkcja	Forma
IgG	80	Układ krążenia, węzły chłonne; przechodzą przez łożysko do krążenia płodowego	Aktywacja układu dopełniacza, ochrona płodu	 Monomer Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.
IgM	6	Układ krążenia, receptory limfocytów B	Aktywacja dopełniacza, uczestniczą w odpowiedzi pierwotnej	 Pentamer Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.
IgA	13	Powierzchnie błon śluzowych; obecne w łzach, ślinie, śluzie i mleku	Lokalna obrona przed infekcjami; uczestniczą w tworzeniu biernej odporności noworodka karmionego piersią	 Dimer Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.
IgD	0-1	Receptory limfocytów B	Udział w różnicowaniu limfocytów B	 Monomer Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.
IgE	0,002	Tkanki	Udział w reakcjach alergicznych, udział w zwalczaniu pasożytów, uwalnianie histaminy z komórek tłuszczowych	 Monomer Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Zastanów się, jak zmienia się liczba i różnorodność przeciwciał od narodzin do późnego wieku u człowieka.

Antygeny związane z przeciwciałami rozpoznawane są przez limfocyty Tc lub białka układu dopełniacza, które są odpowiedzialne za niszczenie zakażonych i zmutowanych komórek.

Białka układu dopełniacza

Układ dopełniacza obejmuje ok. 30 białek osocza krwi i płynów ustrojowych, które biorą udział w niszczeniu patogenów. Jego odpowiedź inicjowana jest nawet przez niewielką ilość drobnoustrojów oraz przeciwciał. Stanowi element [odporności nieswoistej](#), może też zostać aktywowany w ramach [odporności swoistej](#).

Jak działają białka układu dopełniacza?

Liza
Białka dopełniacza przyczyniają się do bezpośredniego niszczenia patogenów, powodując ich lizę (rozpad) – tworząc tysiące kompleksów, atakują ścianę komórkową bakterii (MAC, ang. <i>membrane attack complex</i>).
Opsonizacja
Fagocytoza immunologiczna
Stan zapalny

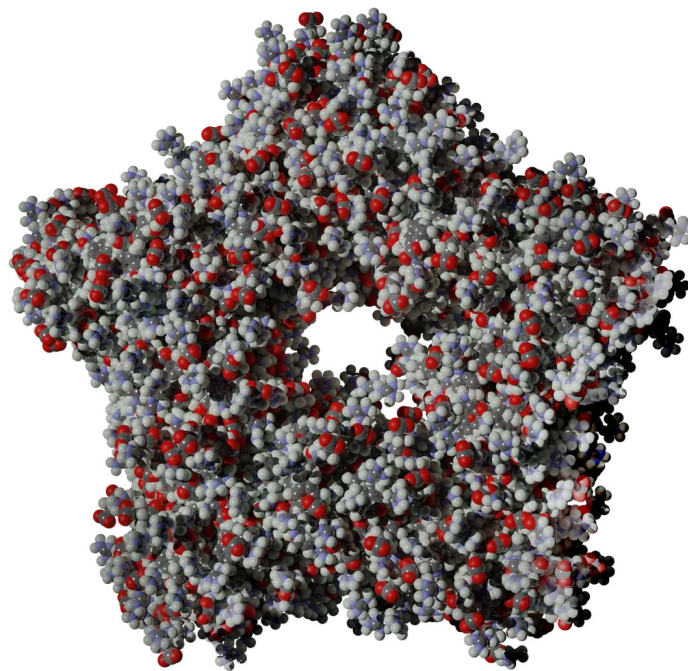
Działanie układu dopełniacza

Składniki układu dopełniacza są stale obecne w osoczu w formie nieaktywnej. Ich aktywacja następuje w wyniku połączenia antygeny z przeciwciałem (IgG lub IgM). Wywołuje to kaskadę reakcji biochemicznych prowadzących do niszczenia na różne sposoby komórek inwazyjnych i zakażonych komórek organizmu.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Białka ostrej fazy

Ostre infekcje bakteryjne lub wirusowe, zranienie, oparzenie, a także np. niedokrwienie tkanek, które prowadzi m.in. do martwicy serca (zawał), powodują uwolnienie do osocza dużych ilości białek ostrej fazy. Białka te są zaangażowane w mechanizmy wrodzonej [odporności humoralnej](#). Biorą udział w opsonizacji (opłaszczaniu) bakterii, co ułatwia ich [fagocytozę](#) przez komórki żerne podczas eliminacji zakażenia.

Struktura chemiczna białka ostrej fazy: C-reaktywnego (CRP).

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Do białek ostrej fazy należą głównie glikoproteiny produkowane przez wątrobę, m.in. białko C-reaktywne (CRP) i fibrynogen. Induktorami ich wzmożonej produkcji są [cytokiny](#) prozapalne uwalniane przez fagocyty w trakcie natychmiastowej reakcji odporności wrodzonej.

Białka ostrej fazy pełnią różne funkcje fizjologiczne.

Tworzenie skrzepu

W przypadku przerwania ciągłości naczyń krwionośnych aktywowany zostaje układ krzepnięcia – białka ostrej fazy uczestniczą w procesie prowadzącym do wytworzenia skrzepu, który chroni przed możliwym wnikaniem patogenów, czyli zakażeniem. Kluczowym białkiem układu krzepnięcia jest **fibrynogen**.

Hamowanie namnażania drobnoustrojów

Ułatwienie fagocytozy immunologicznej

Aktywacja układu dopełniacza

Ciekawostka

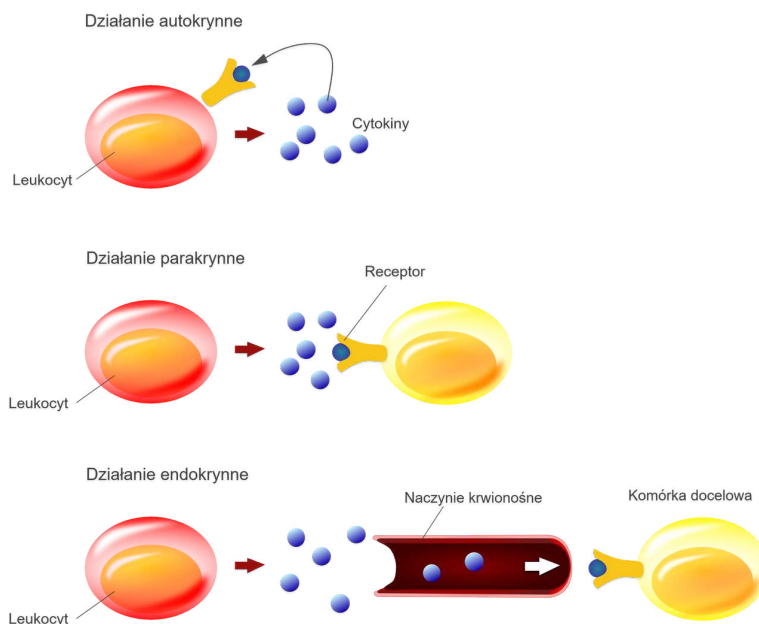
Białka ostrej fazy, zwłaszcza białka C-reaktywne (CRP), są [markerami diagnostycznymi](#) aktywnego ostrego odczynu zapalnego. W ciągu kilku godzin od ostrej infekcji poziom CRP w osoczu może wzrosnąć nawet 200–1000-krotnie, a jego wysokie stężenie może się utrzymywać nawet 2–3 tygodnie od momentu zadziałania czynnika

stymulującego. Badanie stężenia CRP wykorzystuje się w diagnostyce reumatoidalnego zapalenia stawów, a także w chorobach związanych z miażdżycą (zawał serca, udar mózgu). Najwyższe stężenie tego białka występuje u chorych na nowotwory złośliwe – zwłaszcza układu krwiotwórczego (np. białaczki).

Cytokiny

Cytokiny to glikoproteiny uwalniane przez aktywowane komórki układu odpornościowego i różnych tkanek organizmu, np. skóry. Pełnią funkcję mediatorów regulujących typ i nasilenie odpowiedzi immunologicznej. Ponadto, poprzez swoiste receptory, aktywują komórki do namnażania, różnicowania i wydzielania. Do cytokin zalicza się m.in. **chemokiny, interleukiny, interferony i czynniki martwicy nowotworu (TNF)**.

Jak działają cytokiny?

Cytokiny mogą działać na te same komórki, które je wytwarzają (działanie autokryjne), albo na komórki sąsiadujące (działanie parakryjne). Mogą również za pośrednictwem krwi oddziaływać na komórki w innych narządach (działanie endokryjne).

Nierzadko działanie cytokin jest wielokierunkowe. Na przykład interleukina 2 (IL-2), wydzielana przez limfocyty Th, z jednej strony pobudza do podziałów komórkowych limfocyty B (działanie parakryjne), a z drugiej strony działa zwrotnie na komórkę, która ją wydzieliła, stymulując ją do podziałów (działanie autokryjne). Natomiast interleukiny 1 i 6 (IL-1 i IL-6), uwalniane przez makrofagi w miejscu zakażenia, wpływają na ośrodek termoregulacji w podwzgórzu, powodując wzrost temperatury organizmu, oraz na hepatocyty (komórki wątroby), aktywując syntezę białek ostrej fazy (działanie endokryjne).

Niektóre cytokiny działają antagonistycznie (przeciwstawnie) wobec siebie, inne zaś synergistycznie – wzmacniając się nawzajem.

Do rozpuszczalnych mediatorów uczestniczących w nieswoistych reakcjach odpornościowych zalicza się także składniki niektórych wydzielin, np. łez, potu i śluzu. Zawierają one enzymy niszczące drobnoustroje, m.in. **lizozym**, który rozkłada cukrowce wchodzące w skład ścian komórkowych bakterii.

Słownik

aglutynacja

zjawisko skupiania się i zlepiania rozproszonych w środowisku płynnym komórek, np. bakterii, krwinek, pod wpływem aglutynin – ciał zawartych w osoczu krwi

antygeny

struktury makrocząsteczkowe (najczęściej glikoproteiny) rozpoznawane przez limfocyty, indukujące odpowiedź immunologiczną i reagujące z produktami tej odpowiedzi: uczulonymi limfocytami i/lub przeciwciałami; rozróżnia się antygeny własne (składniki organizmu) i obce

chemotaksja

ruch drobnych i niewielkich organizmów (bakterii, okrzemek, jednokomórkowych glonów, pierwotniaków, robaków, stawonogów itp.), a także wolnych komórek (jak płytki roślin niższych, plemniki, leukocyty) ukierunkowany gradientem czynnika chemicznego w środowisku

cytokiny

peptydowe substancje hormonopodobne wytwarzane głównie przez komórki układu odpornościowego i oddziałujące na aktywność biologiczną innych, sąsiadujących z nimi i współdziałających komórek; cytokiny wytwarzane przez limfocyty noszą nazwę limfokin, przez monocyty – monokin; powszechnie stosowana nazwa „interleukiny” odnosi się do cytokin (m.in. limfokin i monokin) wytwarzanych przez leukocyty (krwinki białe)

fagocytoza

(gr. *phágos* „pożeracz” *kýtos* „naczynie”, „komórka”), biol. rodzaj endocytozy; proces pochłaniania (pożerania) cząstek nieorganicznych oraz komórek lub ich fragmentów przez organizmy jednokomórkowe lub wyspecjalizowane komórki organizmów o bardziej złożonej budowie (fagocyty)

liza

rozpad komórek bakteryjnych, roślinnych lub zwierzęcych pod wpływem czynników litycznych uszkodzających ściany i błony komórkowe, prowadzący do śmierci komórki i uwolnienia zawartości cytoplazmy do otoczenia; wywołują ją głównie czynniki o charakterze enzymów – przede wszystkim lizozym, a także liczne enzymy bakteryjne, enzymy obecne w pierwotniakach i komórkach fagocytykujących organizmów wyżej uorganizowanych, czynniki fizyczne, związki chemiczne oraz niektóre grupy antybiotyków

lizozym, muramidaza

enzym rozkładający polisacharydowy składnik ściany komórkowej niektórych bakterii

marker diagnostyczny, marker molekularny

związek chemiczny, którego obecność w analizowanej próbce tkanki wskazuje na określony stan organizmu, np. chorobę

odporność humoralna

jeden z mechanizmów odporności swoistej, w której najważniejszą rolę odgrywają przeciwciała

odporność nieswoista

odporność niezależna od rozpoznawania antygenów przez przeciwciała i receptory limfocytów T i B; jest mniej selektywna niż odporność swoista

odporność swoista

odporność zależna od rozpoznawania antygenów przez przeciwciała i receptory limfocytów T i B; jest bardzo selektywna i precyzyjna

odpowiedź immunologiczna, reakcja odpornościowa lub immunologiczna

całokształt zmian, jakie zachodzą w organizmie pod wpływem kontaktu z antygenem

opsonizacja

proces polegający na ułatwieniu fagocytozy mikroorganizmów i innych cząstek poprzez otoczenie ich np. białkami układu dopełniacza lub przeciwciałami (opsonizacja immunologiczna)

przeciwciała, immunoglobuliny

ciała odpornościowe; substancje białkowe zdolne do swoistego łączenia się z antygenem; wytwarzane przez limfocyty B (plazmocyty)

stan zapalny, odczyn zapalny, zapalenie

miejscowa fizjologiczna reakcja obronna tkanki na uszkodzenie mechaniczne lub urazy chemiczne i biologiczne; charakteryzuje się zaczerwienieniem, podwyższoną temperaturą, obrzękiem, bólem i upośledzeniem funkcji

Grafika interaktywna

Mediatory odpowiedzi immunologicznej.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 1

Polecenie 2

Polecenie 3

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 2

Wybierz prawidłowe dokończenie zdania.

Fragment stały Fc przeciwciała...

- jest charakterystyczny dla określonej klasy przeciwciał.
- jest tak samo zbudowany u przeciwciał wszystkich klas.
- odpowiada za wiązanie się przeciwciała z receptorami makrofagów.
- odpowiada za wiązanie się przeciwciała z antygenem zainfekowanej komórki.

Ćwiczenie 3

Wybierz dwie klasy przeciwciał, których zawartość w surowicy człowieka jest największa, a następnie rozwiąż polecenie poniżej.

- IgG
- IgM
- IgA
- IgD
- IgE

Opisz ich rolę w procesach odpornościowych. Uwzględnij miejsce działania przeciwciał i ich funkcję oraz współdziałanie z innymi składnikami układu odpornościowego.

Ćwiczenie 4

Produkty końcowe ciągu reakcji kaskadowych opłaszczają bakterie w procesie tzw. opsonizacji. Opłaśczone bakterie stają się łatwiejsze do sfagocytowania przez makrofagi lub neutrofile.

Wskaż rodzaj mediatorów odpowiedzi immunologicznej, których działanie opisuje tekst.

- białka układu dopełniacza
- białka ostrej fazy
- interferony
- chemokiny

Ćwiczenie 5

Wybierz odpowiednie pojęcia dotyczące funkcjonowania cytokin, tak by tekst był poprawny.

W przebiegu reakcji odpornościowej istotne znaczenie mają cytokiny – cząsteczki glikoproteinglikofosfolipidów, które pełnią funkcję mediatorówimpulsów regulujących typ i nasilenie odpowiedzi immunologicznej. Są one wydzielane przez komórki układu odpornościowego po ich aktywacji przez kompleks anty.gen–przeciwciałoanty.gen–antygenprzeciwciało–przeciwciało. Działają wielokierunkowojednokierunkowo na inne elementy układu odpornościowego. Szczególną grupę cytokin stanowią chemokinyinterleukiny, które sterują wędrówką leukocytów, kierując je do miejsc zakażeniaaglutynacji.

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

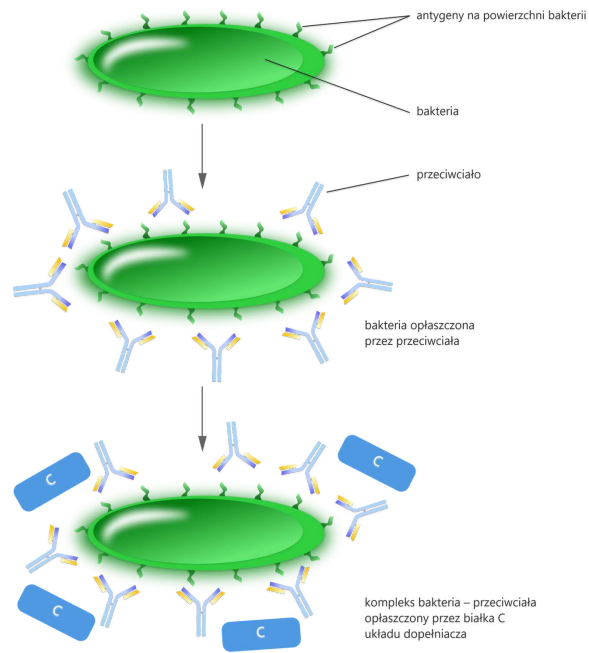

Ostra infekcja bakteryjna powoduje uwolnienie do osocza dużych ilości białek układu dopełniacza.

Ćwiczenie 8

Dokonaj analizy schematu, a następnie rozwiąż polecenie poniżej.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Dla nauczyciela

Scenariusz lekcji

Autor: Alicja Kasińska

Przedmiot: biologia

Temat: Mediatorzy odpowiedzi immunologicznej i ich funkcje

Grupa docelowa: uczniowie III etapu edukacyjnego – kształcenie w zakresie podstawowym i rozszerzonym

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

V. Budowa i fizjologia człowieka.

3. Odporność. Uczeń:

4) przedstawia rolę mediatorów układu odpornościowego w reakcji odpornościowej (białka ostrej fazy, cytokiny);

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XI. Funkcjonowanie zwierząt.

2. Porównanie poszczególnych czynności życiowych zwierząt, z uwzględnieniem struktur odpowiedzialnych za ich przeprowadzanie.

2) Odporność. Uczeń:

d) przedstawia rolę mediatorów układu odpornościowego w reakcji odpornościowej (białka ostrej fazy, cytokiny),

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- przedstawia strukturę przeciwciał i ich rolę w procesach odpornościowych;
- wykazuje różnorodność czynników biorących udział w odpowiedzi immunologicznej;

- opisuje rolę mediatorów odpowiedzi immunologicznej w odporności organizmu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- strategia asocjacyjna;
- strategia emocjonalna.

Metody i techniki nauczania:

- lekcja odwrócona;
- pogadanka;
- analiza tekstu źródłowego;
- gra dydaktyczna – symulacja/drama.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- kartki papieru, kolorowe pisaki oraz inne pomoce zaproponowane przez uczniów.

Przed lekcją

Uczniowie dzielą się na cztery grupy, w których przygotowują scenariusze ilustrujące działanie poszczególnych mediatorów odpowiedzi immunologicznej, zgodnie z poniższymi poleceniami. Wykorzystują w tym celu treść e-materiału i grafikę interaktywną.

Grupa I: Przygotujcie scenkę ilustrującą strukturę przeciwciał i ich rolę w procesach odpornościowych.

Grupa II: Przygotujcie scenkę ilustrującą rolę i efekty działania białek układu dopełniacza w organizmie zaatakowanym przez patogeny.

Grupa III: Przygotujcie scenkę ilustrującą różnorodne funkcje białek ostrej fazy w procesach odpornościowych.

Grupa IV: Przygotujcie scenkę ilustrującą różne rodzaje cytokin oraz efekty ich działania w procesach odpornościowych.

Przebieg zajęć

Faza wstępna

1. Nauczyciel zadaje pytanie kluczowe: „Jak sądzicie, czy układ odpornościowy ma jakieś własne kanały połączeń?”
2. Nauczyciel zadaje kolejne pytania jako wprowadzenie do tematu lekcji: „Czy istnieje jakiś sposób komunikacji między komórkami odpornościowymi?”, „Czy komórki odpornościowe komunikują się z komórkami ciała człowieka?”
3. Uczniowie zapoznają się z wprowadzeniem do e-materiału, czytają cele lekcji i wspólnie z nauczycielem określają kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna

1. Nauczyciel zapoznaje uczniów z rodzajami mediatorów układu odpornościowego.
2. Uczniowie, pracując w czterech grupach, w które dobrali się na poprzedniej lekcji, odgrywają krótkie (5-minutowe) scenki ilustrujące działanie poszczególnych mediatorów. Wykorzystują przygotowane przed lekcją informacje oraz treści zawarte w e-materiale i grafice interaktywnej.
3. Po zakończeniu prezentacji scenek uczniowie wykonują polecenia od 1 do 3 do grafiki interaktywnej. Chętne osoby prezentują swoje wyniki. Nauczyciel wyjaśnia wątpliwości uczniów, odpowiada na ich pytania.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: „Co na dzisiejszych zajęciach było łatwe, a co trudne?”
2. Chętni lub wybrani uczniowie podsumowują zajęcia.
3. Na zakończenie uczniowie w krótkiej rozmowie próbują wspólnie ustalić odpowiedź na pytanie postawione w e-materiale: „Jak zmienia się liczba i różnorodność przeciwciał od narodzin do późnego wieku u człowieka?”

Praca domowa

Wykonaj ćwiczenia interaktywne od 1 do 8.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania grafiki interaktywnej

Grafika interaktywna powinna zostać wykorzystana w ramach przygotowywania się uczniów do zajęć oraz w fazie realizacyjnej lekcji. Można ją również wykorzystać na lekcjach dotyczących układu odpornościowego człowieka.